

Hipnoza v sodni psihologiji in (slovenskem) kazenskem postopku

Saša Kmet, David Špernjak*

Prispevek obravnava hipnozo v povezavi s sodno psihologijo in (ne)uporabo hipnoze v (slovenskem) kazenskem postopku, kar je tema, ki je dokaj zapostavljena v domači znanstveni literaturi. Po uvodni umestitvi problematike v okvir »teorije šoka« sodobnega (post)kapitalističnega sveta so navedeni temeljni (sodno)psihološki vidiki hipnoze, izhajajoči (logično) zlasti iz ameriških izkušenj. Na podlagi predstavitve osnov ponekod nepregledne količine znanja se avtorja posvetita drugemu delu sestavka, ki obravnava (ne)položaj hipnoze v slovenskem pozitivnem (kazenskoprocenem) pravu, pri čemer so v duhu poziva k argumentirani razpravi navedeni glavni razlogi za uporabo hipnoze v predkazenskem postopku in proti njej, predvsem v smislu dokaznega sredstva. Sklepno pisca utemeljita svoje videnje uporabnosti hipnoze *de lege ferenda*, tj. ob pogoju zagotovljenih jamstev se zavzmeta za razmislek o njeni vpeljavi v kriminalistično preiskavo, medtem ko nasprotujeta omenjeni pridobitvi statusa dokaznega sredstva.

Ključne besede: hipnoza, sodna psihologija, kazenski postopek, kriminalistična preiskava, kazensko procesno pravo, Slovenija

UDK: 343.13 + 591.186

1 Izhodiščne misli

Živimo v času celovite (ne le finančne ali gospodarske) in svetovne družbene krize, ki je ni mogoče preprosto ali enopomensko razložiti. V postmodernem obdobju, v katerem ni zanesljivo niti »napovedovanje« preteklosti, še toliko manj pa prihodnosti, je vendarle mogoče ugotoviti, da vračanje v prejšnji *status quo* ni možno, tj. da lahko govorimo o zatonu finančnega kapitalizma, kakršnega smo poznali doslej. T. i. »neoliberalni«¹ model tržne ekonomije si bo zgodovina zapomnila po tem, da je spodbudil nastanek globalnega razreda superbogatih ljudi na račun osiromašenja tradicionalnega srednjega razreda ter da ni znal ne hotel rešiti problemov lakote, revščine in neenakosti. Lahko bi celo dejali, da je pod pretvezo prostega trga izpeljal kopico »državnih udarov«, naperjenih proti državam in (civilnim) družbam (Rizman 2009: 4–5).

Temeljna vzporednica »šokantne« knjige N. Klein (2009) je v vzporejanju zakonitosti »doktrine šoka« na »mikro« (tj. v procesih »pranja možganov« in mučenja, za vlado ZDA zelo

»zanimivih« vse od hladne vojne do sodobnih² »antiterorističnih« grozot *a la* Guantanamo in Abu Graib) ter »makro« ravneh (tj. v okoliščinah, ko politične elite in ekonomske korporacije bodisi izrabljajo ali ustvarjajo nekatere vrste »šoka«,³ da bi vsilile radikalne »liberalne« oz. »neoliberalne« gospodarske reforme za uveljavitev fundamentalističnega vzorca svobodnega trga). Sestavna dela tovrstne »vzporedne« teze⁴ sta dve domnevi: (1) ljudje so v šoku dezorientirani in izgubljeni, zato privolijo v stvari, ki bi jih sicer zavrnili, ali pa se »ponujenemu« preprosto ne morejo upreti; (2) svobodnotržni fundamentalizem ni v interesu ljudskih množic (Mastnak 2009: 533).

Ker se na tem mestu ne bova ukvarjala z gospodarskimi in drugimi globalnimi procesi, se navezujeva na tematiko, ki zanima (med drugim) kazensko (procesno) pravo in se nanaša na zgoraj omenjeno prvo tezo. Postopek (neuspešnih)⁵ poskusov

* Saša Kmet, univ. dipl. pravnik in doktorski kandidat, mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana; David Špernjak, univ. dipl. pravnik, podiplomski študent kazenskega prava na Pravni fakulteti v Ljubljani.

¹ V zadnjem obdobju ga imenujejo tudi »neokonservativni«, v bistvu pa niti ne kapitalistični, marveč korporativistični (Klein 2009: 22–23).

² Zdi se, da novoizvoljeni ameriški predsednik Barack Obama z zapiranjem tovrstnih »institucij« uspešno rešuje vsaj nekatere probleme, ki (med drugim) moralno obremenjujejo ZDA, medtem ko se njegova aktualna obljuba (besedilo tkano v aprilu 2009) o zaščiti mučiteljev pred kazenskim pregonom razlikuje od tovrstnih obsodb.

³ Najsi gre za vojno, državni udar, naravno katastrofo, teroristični napad itn.

⁴ Opozoriti velja, da je delo ameriške novinarke in antiglobalistke vse od njegovega izida pred pribl. dvema letoma že predmet kritik z več strani, tudi v slovenskem prostoru.

⁵ Izkazalo se je namreč ravno nasprotno – posledica postopkov ni bila »čistost« uma, temveč popolna zmeda poskusnih zajcev z raz-

ustvarjanja *tabule rasa* (in sicer v smislu »zrušenega« političnega oz. gospodarskega sistema, ki postane »dovzeten« za privatizacijo, deregulacijo in odpravo socialnih programov,⁶ pa tudi »resetiranja« posameznikove osebnosti) se tesno povezuje s fenomenoma amnezije in regresije – z idejo,⁷ da je odrasle s prikrajšanjem za zavedanje, kdo so in kje so v času in prostoru, mogoče spremeniti v otroke, katerih um je nepopisan list sugestibilnosti. Subjekt (bolje objekt) zapade v stanje psihološkega šoka ali otrplosti, kar predstavlja »sladki« trenutek za mučitelja (ali zasliševalca), ko je vir veliko dovetnejši za sugestijo in veliko verjetneje sprejme (tisto, kar od njega pričakujemo). »Vse tehnike, uporabljene za preboj skozi zasliševalsko slepo ulico, celotni razpon od preproste osamitve do hipnoze in narkoze, so v bistvu načini pospeševanja procesa regresije. Ko zasliševanec zapade iz zrelosti nazaj v infantilno stanje, odpadejo poteze njegove priučene ali strukturirane osebnosti« (Klein 2009: 46).

Mučenje je nedvomno problem, s katerim se mora na več ravneh spopasti tudi (kazensko) pravo. V pričujočem prispevku pa se avtorja ukvarjata s temo, ki ima vendarle večjo praktično vrednost za slovenski kazenski postopek, tj. vprašanjem (ne)uporabnosti hipnoze. Navkljub obstoju nekaterih specialističnih nalog s tega področja (npr. Mejavšek 2008 in Renner 2007) je mogoče zaslediti le en, že 27 let star tozadevni znanstveni članek (Maver 1982: 83–91) in kakšen osamljen bolj ali manj (ne)posrečen strokovni poskus na to temo (Ježek 2006: 30–31). Zato dojemava pričujoče besedilo kot zapolnitev tozadevne praznine v slovenskem prostoru, a ne zgolj to – upava, da bo na njegovi podlagi mogoče najti tudi kakšno izhodišče za morebiti spremenjeno razumevanje vloge hipnoze v pozitivnopravni ureditvi.

V skladu z osmim in desetim odstavkom 227. člena ter tretjim odstavkom 266. člena Zakona o kazenskem postopku (ZKP; Uradni list RS, št. 63/94, popr. 70/94, 72/98, 6/99, 66/00, 111/01, 110/02, 56/03, 43/04, 101/05, 14/07 in 68/08) je hipnoza prepovedani način zasliš(ev)anja obdolženca oz. priče.⁸ V

osnutku novega ZKP-1 (URL: www.mp.gov.si) najdemo prav tako ureditev, pri čemer predlagani drugi odstavek 232. člena jasneje določa, da zakonske določbe o nedovoljenih načinih zaslišanja obdolženca smiselno veljajo tudi za zaslišanje priče. Slovenska kazenskoprocesna teorija⁹ navaja, da je hipnoza »posebno stanje sna, v katerem je izključena voljna dejavnost in v katerem prihaja do izraza samodejno ravnanje hipnotiziranca zaradi njegove na tak način ustvarjene sugestibilnosti ter psihične odvisnosti od hipnotizerja med hipnotičnim transom« (Dežman & Erbežnik 2003: 570).

Togosti zakonodaje in nakazanim nevarnostim navkljub pa ne gre spregledati nasprotujočih si mnenj v literaturi in praksi oz. tistih stališč, po katerih je hipnoza koristna metoda pri nekaterih procesnih dejanjih v kazenskem postopku, zlasti pri priklicu dejstev, ki se jih procesni subjekt pri (po)polni zavesti ne more spomniti. Obravnave nakazanega vprašanja, sploh pa morebitnega uvajanja v prakso, se je treba lotevati z zadosti znanja in previdnosti. Prvi del pričujočega sestavka je namenjen strnjeni predstavitvi hipnoze kot fenomena, ki zanimala sodno ali forenzično psihologijo oz. psihologijo kazenskega postopka.¹⁰ Šele na tej informirani podlagi se je mogoče spustiti v razpravo o procesnopravnih in dokaznopravnih vidikih problema ter sklepno predlagati nekatere konkretne praktične usmeritve, s čimer se ukvarja drugi del članka.

2 Temeljni sodnopsihološki vidiki hipnoze

Hipnoza je celovita sprememba posameznikove zavesti, ki jo lahko označimo kot stanje pozorne in dovetne (disociacijske)¹¹ zbranosti v enem od vzporednih kanalov čuječnosti.¹² Kljub temu da se zdi subjekt v nadzorovanem in reverzibilnem hipnotičnem transu »odsoten«, gre v resnici za intenzivno sprejemanje izoliranih zaznavnih doživetij, prav tako pa (kar je za naju pomembnejše) za dostopnost do sicer skritih psi-

drobljenimi spomini in zlorabljenim zaupanjem. Analogno »uničevalni kapitalisti« niso sposobni razlikovati med uničevanjem in ustvarjanjem, med škodovanjem in zdravljenjem (prav tam: 52).

⁶ Gre za »zlato trojček« korporativistične ideologije.

⁷ Ki jo je pod »sponzorstvom« Cie v letih po drugi svetovni vojni (na ljudeh kot poskusnih zajčih s trajnimi tragičnimi posledicami) začel raziskovati ameriški psihiater E. Cameron (prav tam: 31–53).

⁸ Osmi odstavek 227. člena ZKP: »Proti obdolžencu se ne smejo uporabiti sila, grožnja ali druga podobna sredstva (tretji odstavek 266. člena), da bi se dosegla kakšna njegova izjava ali priznanje.« Tretji odstavek 226. člena ZKP: »Ni dovoljeno, da bi se pri obdolžencu ali priči uporabili zdravniški posegi ali da bi se jima dala takšna sredstva, s katerimi bi se vplivalo na njuno voljo pri izpovedovanju.« Deseti odstavek 227. člena ZKP pa določa procesno sankcijo, po kateri sodišče ne sme opreti svoje odločbe na izpovedbo, pridobljeno s kršitvijo gornjih določil.

⁹ S tem seveda ne trdimo, da avtorja posebej najboljša referenčno ali celo edino kazenskoprocesno teorijo pri nas, sta pa priobčila najboljše in najkoherentnejši »učbenik« s tega področja, v katerem sta povzela tudi teoretska učenja o naravi hipnoze.

¹⁰ O bolj ali manj (ne)uspešnem razmejevanju navedenih in drugih sodnopsiholoških disciplin gl. Kmet 2008: 151–173.

¹¹ Disociacija je doživljanje, pri katerem so deli telesa oz. deli človekove zavesti ločeni od drugih.

¹² Ker za osebo v hipnotičnem transu praviloma ni značilno, da bi neposredno (»budno«) zaznavala realne odnose »tukaj in zdaj«, lahko govorimo o zanimivem soobstoju motenj zavesti na eni in stanja povečane zavestnosti na drugi strani. Prim. Kopal 2000: 20 in nasl. Namesto »zavestnosti« je uporabljen termin »čuječnost«, saj se ta po strokovnopravni plati bolj približuje sporočilni vsebini pojma »poglobljene zavesti«. Prim. Bennett-Goleman 2004: 10.

hičnih vsebin.¹³ »Odsotnost« pomeni precejšnje zmanjšanje »periferne« pozornosti zaradi fokusirane zbranosti. Medtem ko so v okviru slednje za nas ključne spremembe v časovni usmerjenosti (med drugim doživljanje preteklosti kot sedanjosti),¹⁴ prinaša prvo tudi zmanjšanje kritičnega presojanja in nastanek sugestibilnosti, zlasti pri posameznikih z visoko stopnjo hipnotizabilnosti, kar lahko vodi v zlorabo, ne nazadnje v kazenskem postopku (Spiegel & Spiegel 1987: 491).

Številne laboratorijske in klinične raziskave so dokazale, da je t. i. hipnotizabilnost razmeroma¹⁵ stabilna in (iz)merljiva osebnostna lastnost, podobno kakor npr. inteligenčni količnik. V nasprotju z razširjenim prepričanjem naj bi bilo kar pribl. četrtino populacije nemogoče hipnotizirati, »visoko« hipnotizabilnih naj bi bilo le okoli 5–10 % ljudi (največji delež subjektov je torej »nekje vmes«), pri nikomer pa ni mogoče povzročiti hipnotičnega transa proti njegovi volji.¹⁶ Hipnoza je eden psiholoških fenomenov, za katere je značilno veliko mistifikacije zato, ker ni temeljnega védenja o človekovih duševnih procesih, oz. zaradi t. i. »psihološke ignorance«.¹⁷ Tudi v sodni psihologiji so nekateri dramatični primeri uspešnega »izvabljanja« sicer potlačenih podatkov doprinesli k pogostemu izenačevanju hipnoze z nekakšnim »serumom resnice«,¹⁸ ob

hkratnem neupoštevanju možnosti »lažnega spomina« zavoljo sugestibilnosti oz. fantaziranja (prav tam: 491–492). Konkretni primeri uspešne uporabe hipnoze so eden glavnih argumentov zagovornikov njene vključitve v kazenski postopek.

Poskusov opredelitve hipnoze je toliko, kolikor je raziskovalcev, ki se ukvarjajo z njo (gl. npr. Feješ 2002: 168–169).¹⁹ Zedinjenje zasledimo le v trditvi, da je »prava narava« hipnoze v smislu neovrgljive teorije tudi dandanes še vedno nepoznana. Prav tako ni soglasja o vprašanju, ali je hipnoza »zgolj« posebna vrsta sna. Kljub temu lahko navedemo nekaj meril, ki govorijo v prid razmejevanju obeh stanj (prav tam: 170). Med hipnozo je: (1) pozornost okrepljena in dovezetna za sugestijo; (2) hipnotizirani sliši vsako besedo in zvok; (3) neznatno je kritičen; (4) njegova zavest je zožena, a budna; (5) orientiran je v prostoru in času; (6) sposobnost pomnjenja je ohranjena, razen če je zapovedano nasprotno; (7) hipnotiziranega lahko naslovimo govorno. Po drugi strani v snu: (1) ni pozornosti; (2) dojetanje dražljajev je onemogočeno; (3) ni kritičnosti; (4) zavest je blokirana; (5) ni orientacije; (6) pomnjenje je blokirano; (7) spečega ne moremo nagovoriti.

Hipnoza se v sodnih postopkih tako ali drugače pojavlja že krepko več kakor stoletje.²⁰ Prvi zapisi iz druge polovice 19. stoletja poročajo o razpravah v francoskem prostoru glede vprašanja, ali je hipnotiziranega človeka mogoče prepričati, da stori kaznivo dejanje. Pomembnih stičnih točk s pravom v obliki vprašanj (ne)svobodne volje, izbire, (ne)zmožnosti zaznavanja itn. (z najbližjo nadpomenko kazenske odgovornosti,²¹ če se v nadaljevanju omejuje na kazenski postopek) ne gre spregledati, kljub temu pa se je zanimanje z omenjenih področij sčasoma vse bolj usmerjalo k uporabi hipnoze pri pridobivanju informacij od prič, žrtev in logično manj od osumljencev kaznivih dejanj (Spiegel & Spiegel 1987: 490–491).²² Področja oz. vprašanja, kjer se »srečujeta« hipnoza in

¹³ Psihična topografija obravnava dve osnovni področji človekove duševnosti – Jaz oz. ego in Psiho oz. ne-Jaz. Ločeni sta s t. i. notranjo ego mejo, ki je prepustna, zato lahko predzavestne vsebine prehajajo v zavest in narobe. Psiho pa sestavljajo tudi nezavedne vsebine, ki človekovi zavesti niso dostopne, razen s tehnikami, kakršna je hipnoza. Gl. Milivojević 2004a: 5–7.

¹⁴ Pri celovitem razumevanju fenomena hipnoze so torej bistvena tudi psiho(pato)loška dognanja, bodisi o motnjah spomina bodisi zaznavanja (ter zavesti, prim. op. 12). Gl. npr. Kobal 2000: 20 in nasl.

¹⁵ Razvojnopsihološko doseže vrh v poznem otroštvu, nato pa postopno upada skozi adolescenco in odraslost.

¹⁶ Kljub temu da glede vprašanja (ne)prisilnosti ni popolnega soglasja, je najširše sprejeto prepričanje, ki ga povzema Tepperwein (1990: 30): »Do hipnoze pride zato, ker hipnotizirani to pričakuje. Ne samo, da se hipnotična seansa lahko izpelje le, če naslovnik z njo soglaša, slednji mora biti prav tako trdno prepričan, da mu hipnotizer želi najboljše.« Tudi Cameronove »raziskave«, omenjene v op. 7, so potekale pod krinko zdravljenja psihiatričnih bolnikov, zlasti na temelju elektrošokov.

¹⁷ Kdor bi pomislil, da je tako zato, ker pride v življenju tako ali drugače v stik s hipnozo le peščica ljudi, bi se (z)motil. Mistificiranje oz. »hoteno« nerazumevanje je zaznati (»tragično«) tudi na izredno občutljivih področjih, ki silno zaznamujejo vsakogar izmed nas, najbolj v nebo vpjioče pri ljubezni oz. intimnih medosebnih odnosih. Prim. Milivojević 2004c: 20–32.

¹⁸ Podobno kakor to velja za poligraf oz. v (zavajajočem) laičnem jeziku za »detektor laži«. Prav med pripravo tega sestavka imamo prvič po slovenski TV priložnost spremljati »psihološko igro« *Trenutek resnice*, ki temelji na taki kontroverzni uporabi poligrafa.

¹⁹ »Hipnoza je metoda, s katero je mogoče spremeniti stanje zavesti, tako da se dosežejo usmerjena pozornost, povečana sposobnost zaznavanja in koncentracije, pa tudi večja sugestibilnost in nekritičnost. Gre torej za močno psihično koncentracijo ter povečano sugestibilnost ob hkratni fizični sprostitvi« (Maver 2004: 301–302).

²⁰ Strnjeno o občem zgodovinskem razvoju razumevanja, preučevanja in uporabe hipnoze gl. npr. Feješ 2002: 167–168.

²¹ Zavedava se sprememb materialne kazenske zakonodaje v zvezi s tem institutom.

²² Spiegel & Spiegel (1987: 492–493) navajata nekaj primerov iz ameriške sodne prakse – uporaba hipnoze v škodo obdolženca. V zadevi *Leyra vs. Denno* (1954) je zdravnik med hipnozo med zdravljenjem glavobola spodbudil Leyra k priznanju umora staršev, ki ga je ponovil pred policijo. Dokaz ni obveljal in v tretjem sojenju je bil oproščen. V primeru *State vs. Papp* (1979) prav tako niso bile upoštewane obdolženčeve izjave v stanju hipnoze, tokrat razbre-

sodna psihologija (oz. dokazno pravo), so zlasti (Feješ 2002: 170): (1) ali je mogoče med hipnozo sugerirati storitev kaznivega dejanja; (2) ali lahko hipnotizer stori kaznivo dejanje nad hipnotizirancem (do tod gre za predmeta zanimanja materialnega kazenskega prava); (3) ali je pod hipnozo mogoče izvabiti (neresnično) priznanje osumljenca oz. (neresnično) izjavo (domnevne) priče; (4) ali je dobronamerni prič z uporabo hipnoze mogoče izboljšati spominske funkcije.

V ameriški²³ sodni praksi so si mnogi edini, da prič(ev)anje pod vplivom hipnoze ni enakovredno dokazno sredstvo (t. i. »Fyre Rule«, *Frye vs. U. S.*, 1923), saj v znanstveni skupnosti ni dovolj širokega soglasja o (ne)zanesljivosti na ta način pridobljenih podatkov. Fyrovno pravilo pa ne izključuje hipnoze iz kazenskega postopka,²⁴ saj je »dokazni« material lahko predmet nadaljnje obravnave in raziskovanja, ki morebiti privede do zadostitve dokaznemu standardu, potrebnemu za obsodbo,²⁵ ali nasprotno – do ugotovitve (pravilneje potrditve) obdolženčeve nedolžnosti. Vse zapisano velja v duhu zavedanja, da različnih tehnik krepitve spominskih dejavnosti, kamor deloma sodi tudi hipnoza, ne smemo razvrščati glede na domnev(a)no stopnjo njihove (ne)verodostojnosti (Spiegel & Spiegel 1987: 493).²⁶

menjujoče, ker naj bi bil trans simuliran. V zadevi *People vs. Ritchie* (1977) je obdolženec med hipnozo inkriminiral svojo ženo, vendar je sodišče ta »dokaz« izločilo. Nasprotno je v zadevi *ZDA vs. Nebb* obtoženi v hipnozi pričal na sodišču, tožilec pa je tako pridobljene podatke upošteval in omilil obtožbo. V zadevi *Regin vs. Pitt* pa je sodišče dovolilo, da so obtoženca predhodno hipnotizirali in mu sugerirali posthipnotično hipermnezijo. Obtoženi je nato pričal v budnem stanju in sodišče je njegovo izjavo upoštevalo (Maver 2004: 303).

²³ Upoštevanje nenaklonjenost kontinentalnih pravnih sistemov uporabi hipnoze v kazenskem postopku, je razumljivo, da je ameriška sodna praksa na tem področju toliko bolj obsežna, kar pa seveda ne pomeni, da se hipnoza npr. v Evropi ne uporablja, ne misleč zgolj Veliko Britanijo. V literaturi prevladujejo zlasti primeri iz Izraela in Nemčije (Čolić Sijerčić 1998: 97).

²⁴ Sodišča nekaterih ameriških zveznih držav so izrecno prepovedala uporabo hipnoze v kazenskem postopku, medtem ko edinole v Oregonu obstaja zakonska opredelitev tega vprašanja, ki dopušča hipnozo pod strogimi pogoji (Feješ 2002: 174, 178). Gl. tudi Čolić Sijerčić 1998: 104.

²⁵ V anglo-amerškem pravem sistemu »onkraj razumnega dvoma« (*beyond reasonable doubt*).

²⁶ Po prvem razmisleku bi morebiti pričakovali, da ima prič(ev)anje na podlagi hipnoze večji prepričevalni učinek na odločanje porote, a kljub temu so nekatere empirične raziskave (npr. Greene *et al.* 1989: 61–78) pokazale nasprotno. Ne samo da so porotniki izkazali veliko dvoma pri presojanju verodostojnosti predhodno hipnotiziranih prič, kot manj verodostojne pa so ocenjevali tudi druge priče tožilstva, kadar je bila vsaj ena izmed njih hipnotizirana. Spanos in sodelavci (1989: 271–289) poročajo o izsledkih poskusov, ki niso pokazali statistično pomembnih razlik med »odpornostjo« hipnotiziranih oz. nehipnotiziranih prič proti učinkom navzkrižnega

Največje zanimanje za uporabo hipnoze je (u)videti v tistih primerih, pri katerih je bila žrtev ali priča med storitvijo kaznivega dejanja v psihični (čustveni) travmi, zaradi katere na zavestni ravni razvije obrambno potlačanje ali zanikanje relevantnega dogodka.²⁷ Z uporabo hipnoze je s tehnikami abreakcije oz. katarze mogoče odpraviti tovrstne »travmatske« amnezije,²⁸ kar praviloma spremlja podoživljanje čustvenih stanj, pogosto bolečih, kakršne so npr. nemoč, strah, bes ipd. V vsakem primeru je potrebno veliko previdnosti pri presojanju morebitne kontaminacije, »notranje« (psihodinamične) in »zunanje« (sugestibilne),²⁹ dolžno pozornost pa je treba nameniti tudi nekaterim etičnim vprašanjem na stičišču psihologije in prava.³⁰ V zadnjem času postaja po drugi strani vedno pogostejša uporaba hipnoze pri krepitvi delovanja spomina o situacijah, glede katerih ni bilo travmatskega potlačanja, tj. za priklic morebitnih dodatnih podrobnosti dogodka.³¹ Pri tem obstaja nevarnost že omenjenih konfabulacij, tj. zapolnjevanja spominskih vrzeli s fantazijo, pa tudi »prepričanja«, da so spomini, »konkretizirani« med hipnozo, toliko bolj zanesljivi (prav tam: 493–494).

Slednje ugotovitve so v Kaliforniji privedle do zanimive pravne okoliščine. Tamkajšnje vrhovno sodišče je v zadevi *People vs. Shirley* (1982) odločilo, da ne more biti priča v kazenskem postopku nekdo, ki je bil pred tem hipnotiziran, prav zaradi konfabulacij in »konkretizacij«. Kadar gre za obdolžen-

zasliševanja, tj. dovezetnosti za dajanje napačnih zaznav in identifikacij oz. spreminjanje prvotnih izpovedb pod vplivom sugestivnega vodenja. Smiselno enako zapiše Spanos s sodelavci (1991: 639–653) dve leti pozneje, pri čemer avtorji dodajajo zanimivo eksperimentalno potrjeno ugotovitev, da na (samo)prepričanje posameznika o resničnosti lastnih izpovedb bolj kakor istonamenska hipnoza vpliva predpostopkovna (»nehipnotična«) priprava, usmerjena k izboljšanju tovrstne samozavesti. O tehnikah sprostitev prim. Zarevski 1991: 73.

²⁷ Omenjeno dogajanje je značilno za kategorijo t. i. posttravmatske stresne motnje. Ta zelo znani psihološki fenomen je prvič pritegnil pozornost javnosti, ko so za njim množično obolevali vietnamski veterani, označujejo pa ga mnogi simptomi, kakršni so nespečnost, nočne more, razdražljivost, zmanjšanje volje za vsakdanje delo ipd.

²⁸ Tu govorimo o t. i. psihogenih amnezijah in ne o motnjah spomina, ki so npr. posledica poškodb glave, intoksikacije s psihofarmakovirnimi snovmi ipd. Gl. Kobal 2000: 20 in nasl.

²⁹ »Ni hipnotizerja, kolikor profesionalen že je, ki izostrenim čutom hipnotiziranega z načinom oblikovanja vprašanja ne bi sugeriral, kakšen odgovor pričakuje, kar zadošča za vsiljevanje odgovora« (Altavilla, nav. v Vodinec 1984: 39).

³¹ Nekatere starejše študije (npr. McNeil *et al.* 1987: 63–67) sicer poročajo, da hipnoza ne poveča uspešnega pomnjenja (v primeru nav. raziskave identifikacije osumljenca) očitvev kaznivega dejanja, kadar jim to ni občutno povišalo stopnje doživetega stresa.

ce, bi enako pravilo³² pomenilo onemogočanje njihove pravice do obrambe in kršitev ustavnega načela *due process*, zato je v Kaliforniji dolgo veljala »dvojna« ureditev, podobno v nekaterih drugih ameriških zveznih državah. Uporaba hipnoze na zahtevo obdolženega je v ZDA kljub temu dovoljena zgolj izjemoma, kadar se tako ugotavlja njegova nedolžnost in se preiskujejo težja kazniva dejanja (Feješ 2002: 174). T. i. »Shirley Rule« pa je vendarle postal predmet omilitve, saj je dopuščena možnost prič(ev)anja hipnotiziranih oseb o njihovih spominih pred hipnotičnim transom, zlasti kadar ta ni prinesel novih bistvenih informacij (Spiegel & Spiegel 1987: 495–496).

Kako obe obdobji (pred in po uporabi hipnoze) ostro ločiti, ostaja vprašanje, prav tako pa številna druga, denimo kaj storiti, kadar je bil posameznik vključen v hipnotični proces, a se izkaže, da je malo oz. sploh ni hipnotizabilen, tj. da je (bil) hipnotični trans morebiti simuliran. Nekatere zvezne države tako dopuščajo kritična prič(ev)anja, vendar jim zmanjšujejo pomen, druge postavljajo pogoj zadostitve smernicam uporabe hipnoze, ki so prav tako kritizirane kot nepopolne (prav tam: 496–497). O uporabi hipnoze na zahtevo obdolženca pa v teoriji obstajajo tri glavne skupine »rešitev« (Feješ 2002: 175): (1) hipnoza je dovoljena za odpravo morebitnih amnezij, vendar zgolj v predkazenskem postopku; (2) uporaba hipnoze nikakor ni dopustna, saj je v nasprotju s človekovim dostojanstvom, če je oseba v stanju, v katerem se ne more zavestno »upravljeti«, četudi je v to privolila;³³ (3) za uporabo hipnoze na zahtevo obdolženega ni formalnih zadržkov. Podobno je mogoče razgrniti tudi argumente za (ne)uporabo hipnoze pri pričah oz. žrtvah kaznivih dejanj (prav tam: 179–180; Čolić Sijerčić 1998: 101–103).

O vprašanju ojačevanja spominskih zmožnosti z uporabo hipnoze je bila opravljena vrsta eksperimentalnih študij, zlasti na ameriškem območju (Spiegel & Spiegel 1987: 497–498), pri čemer številne prinašajo zaključke o povečanju količine reprodukcije pomembnih informacij, manj številne pa tovrstnih povezav ne potrjujejo. Prav tako so raziskovalci naleteli na vse problematične pojavnosti, nakazane v tem prispevku, npr. s hipnotizabilnostjo,³⁴ sugestibilnostjo, konfabulacijami itn. Pri presoji sodišča oz. kako je hipnotična »seansa« vplivala na prepričanje priče o resničnosti tako pridobljenih podatkov, je

treba upoštevati tudi nasprotje med »laboratorijsko« in »forenzično« relevantnostjo (kar je pravzaprav širši problem kazenskih postopkov), tj. časom, ki je pretekel med hipnozo in prič(ev)anjem, v katerem učinki hipnoze dokazano bledijo.

Steblyajeva in Bothwell (1994: 635–651) sta opravila metaanalizo štiriindvajsetih empiričnih študij, katere izsledki nam omogočajo kar se da real(istič)no zaokrožiti zakonitosti psiholoških mehanizmov na obravnavanem področju. Točnost reproduciranja pomembnih podatkov o kaznivem dejanju je statistično v prid populaciji hipnotiziranih oseb, vendar le, če je zaslíš(ev)anje opravljeno dan ali dva po kritičnem dogodku in če ni sugestivno. Predhodno hipnotizirane priče so prav tako izkazale višjo stopnjo prepričanosti o lastni navedbi, po drugi strani pa višjo stopnjo konfabulacij oz. t. i. »psevdošpominov«, zato avtorja sklepno pozivata k dolžni previdnosti pri uporabi hipnoze v kazenskem postopku, v katerem lahko najgloblje posežemo v človekove pravice in temeljne svoboščine.

Upoštevaje zapisano, ne preseneča, da se v sodnopsihološki literaturi pojavljajo različni predlogi t. i. smernic uporabe hipnoze oz. upoštevanja »rezultatov« hipnotiziranja v kazenskem postopku, o čemer bo sicer več govora v drugem delu članka (npr. Spiegel & Spiegel 1987: 499–502): (1) delovanje profesionalnih hipnotizerjev,³⁵ izučenih v klinični diagnostiki in zasliševalskih tehnikah, kar seveda zahteva premišljeno izobraževanje in usposabljanje;³⁶ (2) pridobitev jasnih zapisov o tem, kaj je oseba vedela o kritičnih dogodkih pred uporabo hipnoze; (3) dokumentiranje oz. snemanje procesa hipnoze za razbiranje morebitnega vplivanja na hipnotizirano osebo;³⁷ (4) predhodna uporaba katere od številnih lestvic merjenja

³² V adversarnih kazenskih postopkih lahko obdolženec nastopi kot priča, če se za to odloči, vendar mora govoriti resnico. Te možnosti v našem sistemu seveda ne poznamo.

³³ Prim. Milovanovičev (1989: 71–73) ter Aleksičev in Milovanovičev (1990: 106–109).

³⁴ Kot primer omenjava raziskavo (Putnam *et al.* 1995: 645–655), ki pričakovano ni pokazala bistvenih vplivov spolne zlorabe v otroštvu na stopnjo posameznikove hipnotizabilnosti, saj gre, kakor je bilo omenjeno zgoraj, za razmeroma stabilno osebnostno lastnost.

³⁵ Kleinova (2009: 360–368) poroča, kako so v ameriških zaporih v Iraku (pa tudi drugod) pri mučenju (v logičnem duhu kapitalizma) sodelovali najeti »strokovnjaki«, ki niti niso dobro vedeli, kaj pravzaprav počnejo (oz. kaj naj bi počeli), tako pa je že sicer ponekod nedoumljiva realnost postajala le še bolj »katastrofična«.

³⁶ Razumljivo je, da so pri delovanju psihiatrov oz. psihologov, neizkušenih v preiskovalnih dejanjih, in npr. kriminalistov, neizkušenih na kliničnem področju, možnosti za napake pri hipnotiziranju in morebiti posledično v kazenskem postopku toliko večje. Kompromisna rešitev bi bila prisotnost obeh strokovnjakov, ki bi »nadzirala« drug drugega, vendar najbrž ne najoptimalnejša. V zadnjem času se vse bolj uveljavljajo stališča, na podlagi katerih se izvajanje »forenzične« hipnoze zaupa kvalificiranemu strokovnjaku psihologu oz. psihiatru s posebnim znanjem in izkušnjami, do katerega hipnotizirani razvije drugačen odnos kakor do policista. Vlogo kriminalista v tem procesu pa opravlja oseba, ki sicer ni neposredno vključena v raziskovanje konkretnega (domnevnega) kaznivega dejanja (Čolić Sijerčić 1998: 99).

³⁷ »Varovalka« jasno ne more biti absolutna, saj npr. še tako kakovosten videopis ne more dokumentirati vseh mogočih, bolj ali manj subtilnih vplivov na osebo v hipnotičnem transu.

hipnotizabilnosti, da se predvidi problematika zaradi rezultata na obeh koncih spektra;³⁸ (5) predhoden »pouk« osebi, da se od nje ničesar ne pričakuje ali celo zahteva,³⁹ tj. da hipnoza ni prisilna; (6) uporaba priznanih in dovoljenih psiholoških prijemov med samo hipnozo; (7) selektivna uporaba hipnoze pri subjektivnih (posttravmatska ali druga amnezija) in objektivnih implikacijah (potrebnost pridobivanja dodatnih informacij v kazenskem postopku, ki poteka zaradi suma storitve težjega kaznivega dejanja).

3 Uvodna opazka o hipnozi v slovenskem kazenskem postopku

Če govorimo o hipnozi, je razlaga slovenske kazenskoprocesne zakonodaje izjemno toga in ne dopušča nobene možnosti vpeljave tega instituta, čeprav izrecno o hipnozi ni govora na nobenem mestu. Stališče avtorjev pričujočega prispevka je, kakor je bilo mogoče razbrati že iz začetnega ekskurza o postmoderni neoliberalni družbi, teoriji šoka in »sodobnih« metodah mučenja, da je nekaj konservativnosti zakonodaje pri sprejemanju pridobitev sodobne znanosti v kazensko zakonodajo utemeljene, saj štiti posameznika pred zlorabami z uporabo nekaterih metod v kazenskem postopku, vendarle pa popolna neprožnost ni smiselna, saj se tako (tudi naš) (pred)kazenski postopek zapira pred vpeljavo koristnih znanstvenih pridobitev.

D. Maver (2004: 303) poroča, da smo hipnozo, zapisanemu navkljub, nekajkrat precej »sramežljivo« in »anonimno« uporabili tudi v Sloveniji, vedno pa le ob privoljenju očitvidca ali priče in izključno v zahtevnejših zadevah, preiskovanje katerih je zašlo v slepo ulico.⁴⁰ Postopke je izvajal usposobljeni strokovnjak, ki ni bil zaposlen pri policiji. Rezultati so bili včasih pozitivni, včasih pa uporaba hipnoze ni prinesla novih

podatkov. Instrument torej ni nekakšno čudežno sredstvo, ki bi vsakokrat pomagalo odkriti storilca kaznivega dejanja, temveč pripomoček, ki je morebiti uporaben v ustreznih okoliščinah in strokovnosti. Namen hipnotiziranja je bil »zgolj« pridobiti informacije, ki bi lahko vodile k drugim dokazom, upošteva precejšnjo mero odpora do uporabe hipnoze v dokaznem postopku in zavedajoč se skepse do njene uvedbe tudi v predkazenski postopek.

Če pogledamo slovenski ZKP, lahko ugotovimo, da hipnoza na nobenem mestu ni jasno omenjena ali prepovedana. Osmi odstavek 227. člena določa, da se proti obdolžencu ne smejo uporabiti sila, grožnja ali druga podobna sredstva, zato da bi se dosegla kakšna njegova izjava ali priznanje. Vidimo torej, da je hipnoza kot prepovedani način zasliševanja obdolženca zajeta v pojmu »druga podobna sredstva«, ta pa je natančneje opredeljen v tretjem odstavku 266. člena, ki prepoveduje, da bi se pri obdolžencu ali priči uporabili zdravniški posegi ali da bi se jima dala takšna sredstva, s katerimi bi se vplivalo na njuno voljo pri izpovedovanju. Zakon potemtakem izrecno prepoveduje zgolj t. i. narkoanalizo,⁴¹ ki je mnogo »nevarnejša«⁴² od hipnoze in lahko povzroči večjo zlorabo procesnih jamstev obdolženca, sama hipnoza pa nikjer ni prepovedana. Nedopustnost uporabe hipnoze v kazenskem postopku lahko tako izpeljemo »le« iz splošnega načela kazenskega procesnega prava, v skladu s katerim je prepovedano vse, kar ni izrecno dovoljeno – ker hipnoza v kazenski zakonodaji ni omenjena, je torej prepovedana.

Upošteva togost naše zakonodaje, pri vprašanju hipnoze v nadaljevanju prispevka predstavlja pomembnejše argumente, ki govorijo v prid njeni rabi v kazenskem postopku, pa tudi tiste, ki ji nasprotujejo.⁴³ Predstavlja še možnosti uporabe hipnoze *de lege ferenda*, predvsem v predkazenskem postopku za opravljanje dejanj, potrebnih, da se odkrije kaznivo dejanje in njegov storilec (148. člen ZKP). Naj poudariva, da odločno nasprotujeva možnosti uporabe zaslišanja (bodisi obdolženca

³⁸ Kakor že omenjeno, je pri nehipnotizabilnih posameznikih poskus uporabe hipnoze nesmiseln, pri zelo hipnotizabilnih pa toliko večja nevarnost sugestibilnosti in »konkretizacij«, tudi v zvezi s privilegijem zoper samoobtožbo. Slednji so zaradi posebnih osebnostnih struktur nagnjeni k sledljivosti »avtoriteti«, kar se ponekod v forenzični literaturi imenuje »spontana hipnoza« (Spiegel & Spiegel 1987: 502–504).

³⁹ Na tem mestu velja omeniti tudi fenomene poslušnosti avtoriteti, tj. celovite motivacijske mehanizme, na podlagi katerih posameznik ravna oz. se izpove (duje) na načine, za katere meni, da se od njega pričakujejo. Tematika je preobširna, da bi lahko kaj več kakor opozorila nanjo. Gl. npr. Milgram 1990.

⁴⁰ Širši javnosti je zagotovo najbolj znan kontroverzni predlog tedanje generalne državne tožilke Zdenke Cerar, ki je leta 2002 ob vsesplošnem začudenju strokovne javnosti predlagala uporabo hipnoze pri zaslišanju pretepenega novinarja Mira Petka, nato pa od svojega predloga »sumljivo« odstopila.

⁴¹ Pod pojmom narkoanaliza razumemo zasliševanje z uporabo različnih farmakoloških sredstev (npr. *pentothal-natrium*, bolj znan kot »serum resnice«), ki se vnesejo v telo zaslišane za slabitev kontrolnih funkcij nad živčnim sistemom, tako da se prepreči delovanje zavestne cenzure v psihi (Milovanović 1989: 70).

⁴² »Nevarnejša« v tem smislu, da lahko povzroči bistveno večje zlorabe kakor hipnoza. Iz nadaljevanja tega sestavka je razvidno, da hipnoza ni nikoli mogoča proti subjektivni volji, medtem ko je narkoanalizo mogoče izvesti tudi pri njegovem nasprotovanju.

⁴³ Pri nasprotovanju hipnozi ugotovimo, da gre za različne stopnje, od popolnega zavračanja bodisi iz načelnih razlogov (Kobe 1957: 302) bodisi zaradi nenatančnosti dobljenih rezultatov (npr. Steblay & Bothwell 1994: 635–650) do zavzemanja za omejeno uporabo pod nekaterimi pogoji (npr. Maver 1982: 89). Zdi pa se, da je prešeženo nekritično zavzemanje za brezpogojno uporabo hipnoze.

bodisi priče) pod vplivom hipnoze kot dokaznega sredstva v postopku pred sodiščem, podpirava pa omejeno možnost zaslišanja pod vplivom hipnoze v predkazenskem postopku.

4 Argumenti za uporabo hipnoze

Argumenti, ki govorijo v prid uporabi, so bili večinoma predstavljeni že v prvem delu članka, na tem mestu pa ni odveč ponovno poudariti nekatere pozitivne učinke hipnotiziranja. Tu misliva predvsem na možnost, da se žrtve in priče spomnijo pomembnih podrobnosti, ki se jih pred zaslišanjem z uporabo hipnoze niso bile sposobne (Maver 1982: 87). Hipnoza naj bi pri dobronamernih pričah (žrtvah) pripeljala do boljše reprodukcije dogodka, zlasti pri žrtvah, ki so doživele duševno oz. čustveno travmo, zaradi katere jim je onemogočeno normalno spominjanje dogodka v zavestnem stanju (Milovanović 1989: 72). Hipnoza tovrstnim žrtvam oz. pričam storitve kaznivega dejanja omogoča odstranitev t. i. obrambnega potlačanja⁴⁴ in razmeroma neobremenjen pogled na travmatični dogodek. Pri izboljševanju spomina in odstranjevanju obrambnega potlačanja se najpogosteje uporablja t. i. »TV-tehnika«, pri kateri se hipnotiziranemu sugerira, da na televizijskem sprejemniku gleda film o travmatičnem dogodku. Tako se mu omogoči, da skozi oči neobremenjenega opazovalca podoživi kritični dogodek, z upočasnjem posnetkom »filma« pa lahko hipnotizerju sporoči morebitne nadrobnosti, ki jih ta opazi (Feješ 2002: 179).

Maver (1982: 87) navaja več primerov uspešne uporabe hipnoze, predvsem v (ameriški) praksi preiskovanja težjih kaznivih dejanj,⁴⁵ take primere pa lahko zasledimo tudi v drugi literaturi (npr. Feješ 2002: 178).⁴⁶ Pri tem se je treba zavedati, da so, če preiskava zaide v slepo ulico, včasih že majhne podrobnosti ali na videz nepomembne informacije lahko ključne za njeno napredovanje, zato je koristno poseči tudi po nekonvencionalnih metodah, kakršna je hipnoza (Spiegel & Spiegel 1987: 499).

⁴⁴ O obrambnem potlačanju ali zanikanju stresnega dogodka kot posledice postravmatske stresne motnje prim. op. 27.

⁴⁵ Gre zlasti za primere, ko so se priče in žrtve kaznivih dejanj pod vplivom hipnoze spomnile narobnosti, ki se jih v zavestnem stanju duha niso mogle (npr. številke registrskih tablic, podrobnosti na obrazu storilcev kaznivih dejanj ipd.).

⁴⁶ Dr. Martin Reiser, avtor znanega dela *Handbook of Investigative Hypnosis*, je leta 1976 pri losangeški policiji ustanovil Inštitut za preiskovalno hipnozo, to tehniko pa so tedaj uporabljali vsi večji policijski oddelki v ZDA, tudi FBI. V 80. letih prejšnjega stoletja je bilo za uporabo hipnoze v ZDA izšolanih več tisoč policistov. V New Yorku so z njeno uporabo vse od navedenega leta v 70 % primerov pridobili nove in uporabne podatke, v Los Angelesu v letih 1975–1978 v 79 %, FBI pa je ocenil, da je uspešnost uporabe hipnoze približno polovična (Maver 2004: 302–303).

Na tem mestu se velja posvetiti vprašanju, za katero se zdi, da je ključno pri motrenju (ne)uporabe hipnoze v kazenskem postopku, tj. ali se subjekt pod njenim vplivom lahko spomni dogodkov v zvezi s kaznivim dejanjem podrobneje in zanesljiveje kakor v nehipnotičnem stanju.⁴⁷ V želji pridobiti čim natančnejši odgovor na zastavljeno vprašanje, sva avtorja prispevka preučila tri raziskave, ki so bile opravljene v ZDA med letoma 1989 in 1994.

Prva od omenjenih raziskav (*Are Hypnotically Induced Pseudomemories Resistant to Cross-Examination?*; Spanos *et al.* 1989: 271–288) je ugotovila, da ni mogoče najti nobene razlike pri osebah, ki so bile zaslišane s hipnozo, oz. onih, ki takšnega zaslišanja niso bili deležni. Še več, pri obeh skupinah so se subjekti enako motili pri prepoznavi osumljencev kaznivih dejanj. Raziskava se je med drugim dokopala do zanimive ugotovitve, da so bolj hipnotizabilni (tisti, ki so jih zasliševali pod vplivom hipnoze, in oni, ki niso bili pod tem vplivom) večkrat napačno prepoznali morebitne storilce kaznivih dejanj.⁴⁸ Druga raziskava iz leta 1991 (*Hypnotic Interrogation, Pretrial Preparation and Witness Testimony during Direct and Cross-Examination*; Spanos *et al.* 1991: 639–653) je ponovno ugotovila, da med hipnotiziranimi in nehipnotiziranimi ni bilo bistvene razlike pri točnosti prepoznave osumljencev kaznivih dejanj, so pa bili hipnotiziranci bolj prepričani o svojih (ne)pravilnih prepoznavah in jih k ovrženju napačnih prepoznav ni pripravilo niti navzkrižno zasliševanje.⁴⁹ Zadnja preučena raziskava (*Evidence for Hypnotically Refreshed Testimony*; Steblay & Bothwell 1994: 635–650) pa je pravzaprav zgolj potrdila ugotovitve predhodnih.

Tovrstnim raziskavam o (ne)uspešnosti izboljševanja spomina s hipnozo je mogoče očitati, da so bile le omejeno »uspešne« zaradi velikih razlik med poskusi v »sterilnem« laboratorijskem okolju in dogajanjem v stvarnem okolju, v katerem je storjeno kaznivo dejanje. Dejstvo je, da v laboratorijskih okoliščinah ni mogoče poustvariti čustev krivde, strahu, bolečine in nemoči, kakor jih doživijo žrtve zares, zato je ugotovitve podobnih raziskav treba povzemati z nekaj previdnosti (Spiegel & Spiegel 1987: 497–499).

Ob predstavitvi navedenih raziskav velja poudariti, da nobena od njih ne zanika morebitnih koristi uporabe hipnoze

⁴⁷ O tem se sprašuje že Maver (1982: 84) v prvem in doslej edinem znanstvenem članku s tega področja pri nas.

⁴⁸ Nekatero druge raziskave so pokazale tudi večjo dovtetnost zelo hipnotizabilnih subjektov na sugestivna vprašanja (Spiegel & Spiegel 1987: 498).

⁴⁹ Do enakih izsledkov se je dokopala raziskava avtorjev Sheenana in Tildena »*Effects of Suggestibility and Hypnosis on Accurate and Distorted Retrieval from Memory*« iz leta 1983 (prav tam: 497).

predvsem v predkazenskem postopku, opozarjajo pa na potrebo po veliko previdnosti in zadržanosti pri uporabi s hipnozo podprtega pričevanja v sodni dvorani kot dokaznega sredstva, saj ni zadosti trdnih dokazov, da vedno daje zanesljive rezultate (Stebly & Bothwell 1994: 649). Na ta način obravnavane raziskave potrjujejo stališče avtorjev tega prispevka, da bi bil koristen razmislek o vpeljavi uporabe hipnoze v predkazenski postopek kot pripomočka, ki lahko veliko pripomore k odkrivanju storilcev in razjasnjevanju okoliščin kaznivega dejanja, po drugi strani pa zaslišanja pod vplivom hipnoze (še) niso primerna, da bi jih sprejeli kot enakovredna dokazna sredstva v (sodnem) kazenskem postopku.

5 Argumenti proti uporabi hipnoze

Med razlogi, ki govorijo proti uporabi hipnoze v kazenskem pravu, je treba najprej opozoriti na načelni argument.⁵⁰ Po tem argumentu je spoštovanje človekove nedotakljivosti, njegovega dostojanstva, njegove svobodne volje in pravice do prostovoljne obrambe tako pomembno, da ga nikakor ne bi smeli ogroziti z uporabo hipnoze, saj privede človeka v stanje, v katerem ni sposoben samostojno in svobodno odločiti, kakšno izjavo bo dal. Svobode posameznika se potemtakem nikakor ne bi smelo »žrtvovati« za morebitno spoznanje »resnice« (Milovanović 1989: 72, Maver 1982: 88). Tozadevno odklonilno stališče se je po najinem mnenju med drugim razvilo tudi zavoljo že omenjene »mistifikacije« hipnoze, ki so jo napačno dojemali kot »serum resnice«, ki bo odstranil zavestno cenzuro pri obdolžencu, ne pa kot sredstva za izboljšanje spomina pri dobronamernih pričah ali žrtvah.

Dandanes je tovrstno načelno odklonilno stališče v tuji literaturi preseženo. Jasno je, da hipnoza ni namenjena razbijanju zavestnih obrambnih mehanizmov obdolženca, temveč predvsem odstranjevanju retrogradne amnezije pri pričah in žrtvah kaznivega dejanja. Poleg tega je nedvomno dognano, da hipnotiziranje proti volji subjekta ni mogoče, kar pomeni, da na ta način ni mogoče posegati v njegovo svobodno voljo. Hipnotiziranega je mogoče spraviti v hipnotično stanje le zato, ker to pričakuje in ker pričakuje rezultate v smislu izboljšanja spomina. Zgolj njegovo soglasje pa ne zadošča, marveč je potrebna tudi njegova popolna prepričanost, da mu hipnotizer želi le najboljše. Če bi kljub vsemu uporabili hipnozo kot sredstvo za razbijanje odpora in volje izpraševanega (tu imava v mislih predvsem obdolženca), bi pri njem skoraj zanesljivo naleteli na močan odpor. Različni avtorji še navajajo, da četudi bi jim osebo uspelo hipnotizirati proti njeni volji, bi

ta v najgloblji hipnotiziranosti še vedno ne izdala dejstev, ki jo obremenjujejo, saj naj bi pri vsakem posamezniku delovali močni mehanizmi samonadzora, ne glede na stopnjo hipnotiziranosti (Feješ 2002: 171).⁵¹

Pomemben argument proti uporabi hipnoze v kazenskem procesu je njena nezanesljivost, zlasti zaradi pomanjkanja jasnih in nedvoumih dokazov, ki bi pričali, da večinoma pripelje do izboljšanja spomina (Milovanović 1989: 62). Problem njene nezanesljivosti je še večji, če ga motrimo ob dejstvu, da je hipnotiziranec bistveno bolj dovzeten za sugestijo zasliševalca. V zvezi s tem je nujno opozoriti na previdnost slednjega, ki nikakor ne sme postavljati vprašanj, s katerimi bi zaslišanemu lahko sugeriral morebitni odgovor. Nekdaj je bilo na podlagi poskusov dokazano, da lahko sugestivna vprašanja povzročijo več škode kakor koristi.⁵² Ne nazadnje je problematična velika prepričanost subjektov, ki so bili zaslišani pod vplivom hipnoze, o svojih, včasih tudi nepravilnih, zaznavah⁵³ ali t. i. psevdospominih.⁵⁴

⁵¹ Pisec prav tako navaja, da rezultati hipnoze, ki bi bila izvedena proti volji hipnotiziranega, ne bi bili drugačni od tistih, ki bi jih dalo zaslišanje pri polni zavesti, saj naj bi bil subjekt v svoji psihi že oblikoval svojo zgodbo in potem vztrajal pri njej tudi v hipnotiziranem stanju (Feješ 2002: 171).

⁵² Spiegel & Spiegel (1987: 498) omenjata Loftusovo raziskavo »*Eye-witness Testimony*« iz leta 1979, ki je pokazala, da pri postavljanju sugestivnih vprašanj hipnoza ni omogočila več točnih informacij, ampak zgolj več takšnih, ki so bile hipnotiziranemu predlagane s sugestivnimi vprašanji.

⁵³ Teza o tozadevni močni prepričanosti oseb, zaslišanih pod vplivom hipnoze, je bila prikazana že zgoraj pri ugotovitvah obravnavanih raziskav (Spanos *et al.* 1991: 639–653).

⁵⁴ Psevdospomini so »napačni« spomini, ki jih hipnotiziranec ni sposoben ločiti od resničnih. Največkrat so posledica hipnotizerjevih sugestivnih vprašanj (Spanos *et al.* 1989: 272). Psihologija potlačjenih in morebiti ponovno vzpostavljenih spominov, kar je pomembno tudi pri »pozabljenih« kaznivih dejanjih, je seveda precej širša tema. Represija travmatskih dogodkov, ki se kaže skozi depresivnost, anksioznost, histerijo ipd., je bila temeljni kamen zgodnje freudovske psihoanalize. Ne da bi se spuščala v »usodo« teh perspektiv, je v sodobnem času vse bolj v ospredju spraševanje o pogostosti tlačenja in ponovnega »odkrivanja« dogodkov, kakršne so npr. spolne zlorabe v otroštvu, bodisi v masovnih medijih bodisi (nezaslišano) v praksi nekaterih »strokovnjakov« – (psiho)terapevtov. Recimo, da nas je 90 % na neki točki življenjske premice (oz. daljice, če ne verjamemo v (re)inkarnacijo) že zaznalo tesnobo, pomanjkanje samozavesti, okrnjeno socialno delovanje itn., toda to »preprosto« pove(ov)ati s potlačeno zlorabo? Na protest, da se slednjega ne spomnite, vam bodo tovrstni terapevti odgovorili, da je to »normalno«. Še več – številne raziskave so pokazale, da je z uporabo sugestivnih tehnik mogoče prepričati ljudi, da so se nekoč zgodili čustveno pomembni dogodki, a so jih pozabili, čeprav se v resnici niso. V 37 državah naj bi bilo dopustno odškodninsko preganjati domnevnega storilca v treh letih od trenutka, ko naj bi

⁵⁰ Slednjega pogosto zasledimo tudi v starejši jugoslovanski kazensko-procesni teoriji. Tako iz načelnega razloga nasprotujeta hipnozi npr. Kobe (1957: 302) in Bayer (1972: 109–110).

Vsem zapisanim argumentom je mogoče nekako pritrditi. Zgoraj navedene raziskave so potrdile, da hipnoza ni pripeljala do znatnega izboljšanja spomina, prav tako so poročale o nevarnosti ustvarjanja psevdospominov in večji prepričanosti o (ne)pravilni zaznavi, nedvomno pa drži argument velike sugestivnosti posameznika pod vplivom hipnoze. Vendar se po mnenju avtorjev tega članka hipnozi kljub temu ne bi smeli odreči, saj so njeni dosežki ob upoštevanju ustreznih jamstev⁵⁵ lahko izjemno dobri, predvsem pri retrogradni amneziji zaradi travmatičnih dogodkov. Posledično je nujno zagotoviti, da se hipnoza ne uporablja kar »na slepo«, tj. pri vseh pričah oziroma žrtvah, marveč le v omejenem številu primerov, kadar obstajajo zanj utemeljeni razlogi (Spiegel & Spiegel 1987: 499).

6 Hipnoza *de lege ferenda*

Pred razpravo o možnosti vpeljave hipnoze v slovenski (pred)kazenski postopek se velja ozreti po zakonski ureditvi tega instituta v drugih pravnih redih. Tako denimo nemški *Straffprozessordnung* v prvem odstavku 136. a člena določa, da se svobodne izpovedbe obdolženega ne smejo okrniti s trpinčenjem, utrujanjem, telesnimi posegi, prevaro ali hipnozo. V tretjem odstavku istega člena je določeno, da se zgoraj navedene prepovedi ne smejo zaobiti niti s soglasjem obdolženca.⁵⁶

Če govorimo o hipnozi kot o dokaznem sredstvu, lahko ugotovimo, da večina zakonodaj po svetu ne sprejema zaslišanja pod vplivom hipnoze kot dokaznega sredstva⁵⁷ in tudi slovenska ureditev ga ne dopušča. Meniva, da je tovrstna na-

pravnanost zakonodajalcev popolnoma pravilna, upoštevaje nedokazano zanesljivost hipnoze in veliko sugestivnost oseb pod njenim vplivom. Ne glede na to pa bi kazalo odpreti razpravo o možnosti uvedbe hipnotičnega zaslišanja v predkazenski postopek, pri čemer bi bili podatki, pridobljeni s hipnozo, predvsem orientacijski in bi pomagali pri nadaljnjem usmerjanju kriminalistične preiskave (Feješ 2002: 178). Naš ZKP tozadevne rabe hipnoze ne dopušča, saj je na nobenem mestu ne dovoljuje, vendar se v tem smislu poraja pomenljiva analogija s poligrafom. Njegova uporaba je prepovedana podobno kakor hipnoza, vendar je ta instrument kljub vsemu našel svojo pot v kriminalistično prakso.

Dežman in Eberžnik (2003: 562–564) dopuščata poligraf kot pomožno preiskovalno sredstvo, seveda pod pogojem, da je obdolženec seznanjen z načinom njegovega delovanja in da privoli v njegovo uporabo. Stališče utemeljmeta na podlagi obširne razprave, ki jo povzemata po Bayerju,⁵⁸ žal pa tovrstne »milosti« hipnoza ni deležna, saj je odpravljena z nič več in nič manj kakor enim stavkom: »Hipnozo moramo pojmovati v skladu z osmim in desetim odstavkom 227. člena ZKP kot prepovedan način zasliševanja obdolženca« (prav tam: 570). Ne (u)vidiva nobenega posebnega argumenta za kvalitativno razlikovanje med institutom, namreč da je poligraf dopusten kot pomožno preiskovalno sredstvo, hipnoza pa se pavšalno uvršča med prepovedane načine zasliševanja.

Uporaba poligrafa kot dokaznega sredstva ni dopustna zaradi njegove nedokazane zanesljivosti⁵⁹ in ker pride do podatkov, ki jih obdolženec ne želi dati, na podlagi predzavestnih reakcij, tako pa se posega v njegovo pravico do prostovoljne in svobodne obrambe. Na tem mestu je ponovno jasno vidna podobnost med poligrafom in hipnozo, saj oba fenomena nista primerna kot dokazno sredstvo, lahko pa sta koristna kot

potlačeni spomini priplavali na površje – ni torej absolutnega roka, ki bi zagotavljal pravno varnost. So tudi primeri kazenskih obsodb na podlagi dolgo spečih spominov ter primeri katastrofalnih zmot in posledic, ko se je spominski zapis »izneveril« stvarnosti. Vir navedenega je predavanje novozelandske psihologinje Kimberley Wade, na sceni svetovne forenzične psihologije prisotne zlasti ob vprašanih pomena spomina za pravni sistem, ki ga je bil prvoimenovani avtor tega članka deležen na poletni šoli o zločinu, pravu in psihologiji v Pragi julija 2008. Enako velja za opombo 59.

⁵⁵ Zgoraj so že bile navedene »smernice« pri uporabi hipnoze, povzeto po Spiegel & Spiegel 1987: 499–502, ki vsebujejo tudi vse potrebne kazenskoprocenčne kavelte.

⁵⁶ Prevode iz nemščine prispeval D. Kivi Š. Vidimo torej, da je nemški *Straffprozessordnung* pri določanju prepovedanih načinov zasliševanja precej natančnejši od našega ZKP, poleg tega še natančno določa, da prepovedi ni mogoče zaobiti niti s soglasjem obdolženega.

⁵⁷ Edinole ameriška zvezna država Oregon dopušča rabo hipnoze pod pogojem, da je celoten proces posnet, posnetek mora biti dostopen nasprotni stranki v postopku, prav tako pa mora biti oseba pred hipnotiziranjem opozorjena na prostovoljnost (Maver 1982: 87). Sodišča preostalih ameriških zveznih držav ne priznavajo pričanja pod vplivom hipnoze kot dokaza.

⁵⁸ Če v grobem povzamemo utemeljitev uporabe poligrafa kot pomožnega preiskovalnega sredstva, lahko zaključimo, da se dopušča, ker se na obdolženca (tudi tistega, ki laže) nikakor ne pritiska, naj privoli v to uporabo. Če vzamemo, da pomeni uporaba zaslišanja s poligrafom za lažnivega obdolženca pritisk, bi takisto dejali za vsako zaslišanje v kazenskem postopku in bi se po tej logiki moralo prepovedati, saj bi že zgolj to, da mora biti obdolženec zaslišan, pomenilo pritisk nanj (Dežman & Eberžnik 2003: 564).

⁵⁹ Pri prepoznavanju laži sta v grobem najpomembnejši (*ne*)kongruentnost (*ne*/skladnost t. i. kanalov človekovega izražanja) in (*ne*)koherentnost (*ne*/dodelanost zgodbe). Poskusi zaznavanja prevare potekajo na ravneh (1) analize govora, (2) fizioloških odzivov (prav poligraf je najbolj »klasični« primer) in (3) obnašanja. V tem smislu se omenjajo prvoimenovanemu piscu tega članka »ljuba« čustva, natančneje krivda, strah in vzemirjenje (je slednje čustvo?), ki naj bi se pojavljala med laganjem. Z dolžnim dodatkom – kakor marsikje drugod, navezadnje tudi med navajanjem resnice. Nekateri znaki pri razkrivanju prevare pomagajo, koristijo, vzbujajo sum; nikakor pa ne morejo biti absolutni.

pomožno preiskovalno sredstvo, zato je ni videti nobenega razloga, da se hipnoza ne bi dopustila v predkazenskem postopku na podlagi podobnih utemeljitev kakor poligraf.

Avtorjema pričujočega prispevka se poraja tudi vprašanje, kaj storiti, če bi obdolženec privolil v uporabo hipnoze in bi bila uporaba slednje izključno v njegovo korist.⁶⁰ Ni si težko zamisliti položaja, v katerem bi prišlo do potlačevanja in drugih obrambnih mehanizmov pri storilcu kaznivega dejanja. V tovrstnih primerih bi se bilo s hipnozo koristno dokopati do motivov in razlogov, ki so ga vodili h kaznivemu dejanju, ne nazadnje bi bile obdolžencu lahko v korist tudi morebitne dotle neznane podrobnosti.⁶¹ Seveda takšno pričanje obdolženega ne bi smelo imeti nobene dokazne vrednosti, temveč bi bilo zgolj v vlogi kriminalistične preiskave, ki bi v nadaljevanju lahko privedla do bistvenih dokazov. Tovrstna uporaba hipnoze, gledano strogo po črki zakona, sploh ne bi bila v nasprotju z ZKP, saj je v tretjem odstavku 266. člena določeno, da se z zdravniškimi posegi ali drugimi sredstvi ne sme vplivati na voljo pri izpovedovanju (podčrtal D. Kivi Š.) priče ali obdolženca.⁶² V teh primerih se seveda na noben način ne bi vplivalo na voljo pri izpovedovanju, ampak bi se obdolžencu zgolj pomagalo, da se spomni informacij, ki bi mu bile v korist (Maver 1982: 88–89).⁶³ Zaključiva lahko, da vse navedeno *ceteris paribus* velja tudi za dobronamerno pričo kaznivega dejanja ali za žrtev, ki želi sodelovati v preiskavi travmatičnega dogodka.

7 Sklepne misli

V loku se vračava k prologu tega prispevka, tj. k razmišljanju o »doktrini šoka« in k pomembni domnevi, ki izhaja iz te doktrine, namreč da so ljudje v šoku dezorientirani in izgubljeni ter posledično privolijo v stvari, ki bi jih bili sicer zavrnili. V današnjem postmodernem svetu, (med drugim) zgroženem nad različnimi grozovitimi kaznivimi dejanji, ki jih masovni mediji⁶⁴ še stopnjujejo z najrazličnejšimi šokantnimi podrobnostmi,⁶⁵

obstaja resna nevarnost, da bi sprejeli metode in sredstva, za katere bi še pred nekaj leti lahko rekli, da so znanstvena fantastika. Zaradi tovrstne nevarnosti kazensko (procesno) pravo ne sme privoliti v spreminjanje kazenske zakonodaje »čez noč« in ne sme dopustiti vstopa v zakonodajo institutom, ki bi lahko merili na kratenje temeljnih človekovih pravic. Posebna previdnost je potrebna pri sprejemanju pridobitev sodobne znanosti. Fenomeni, kakršni so narkoanaliza, lobotomija, poligraf in ne nazadnje hipnoza, lahko ob neprevidni in površni uporabi kaj hitro pripeljejo do hudih zlorab človekove osebnosti in njegovega dostojanstva. Zato je nujen predvsem argumentiran dialog, ki upošteva razloge *pro et contra*. Vsekakor pa si pred znanstvenimi pridobitvami v kazenskem (procesnem) pravu ne smemo zatiskati oči in jih *a priori* zavračati kot nekaj slabega, njihova (ne)sprejemljivost naj se raje izkaže na podlagi argumentirane razprave, ki bo upoštevala stališča vseh strani.

Togost slovenske kazenskoprocesne zakonodaje pri (ne) sprejemanju metod sodobne znanosti, med njimi glede na osrednje zanimanje pričujočega prispevka še posebno hipnoze, je skozi prizmo povedanega torej razumljiva. V našem kazenskem postopku so zajete garantne pridobitve vse od francoske revolucije, v njem pa so varovane tako pomembne človekove pravice, da je potrebna previdnost pri vsaki spremembi zakona, zlasti pri tako občutljivih temah, kakršna je hipnoza.

Meniva, da zaslišanja pod vplivom hipnoze (bodisi prič bodisi obdolžencev) ne smejo imeti dokazne teže in na tem področju naša zakonodaja ne potrebuje nikakršnih sprememb. Ni pa potrebe po tolikšni togosti v predkazenskem postopku, pri katerem ne vidiva razloga, da se ne bi dopustila uporaba hipnoze kot usmerjevalnega instrumenta, ki bi bil v pomoč, če bi preiskava zašla v slepo ulico. Seveda bi bilo pri tem nujno vpeljati vsa zahtevana postopkovna in strokovna jamstva, saj lahko brez njih hitro prestopimo rubikon in se znajdemo na poti, ki vodi do zlorab in hudih kršitev človekovih pravic.⁶⁶ Ob vsem zapisanem pa se velja zavedati še tega, da hipnoza ni nekakšna čarobna paličica, ki bi bila v vsakem primeru učinkovita, tj. pri vseh pričah in žrtvah, marveč je njena uporaba smiselna v omejenem številu primerov, zlasti kadar imamo opraviti s travmatiziranimi pričami in žrtvami, ki trpijo za retrogradno amnezijo.

⁶⁰ S podobnim vprašanjem se je ukvarjal že Maver (1982: 88).

⁶¹ Npr. obdolženec se ne more spomniti priče, ki bi podkrepila njegov alibi, na podlagi zaslišanja v hipnozi pa bi se lahko dokopali do tega podatka. Za več primerov gl. Feješ 2002: 173–174.

⁶² Kakor že omenjeno, ZKP ni tako natančen kakor nemški *Straffprozessordnung*, ki ne dopušča »saniranja« nezakonitosti hipnoze niti na podlagi privolitve obdolženca (gl. tretji odstavek 136. a člena).

⁶³ Maver (1982: 89) dvomi o zanesljivosti tako pridobljenih podatkov, zato je očitno, da takšni podatki ne bi smeli imeti nobene teže kot dokaz (oz. bi morali biti sankcionirani v skladu z desetim odstavkom 227. člena ZKP), ampak bi bili izključno del kriminalistične preiskave.

⁶⁴ Seveda podrejeni sli po čim večji gledanosti, branosti, poslušanoosti itn., posledično pa stremljenju po čim večjem dobičku.

⁶⁵ V naši bližnji in daljni okolici smo v zadnjem obdobju doživeli več tovrstnih primerov. Naj omeniva le razvpiti primer Fritzl v sosednji Avstriji, pri nas pa so v zadnjem času najbolj odmevali primeri Plut, Casiraghi in Global (pred kratkim še Roxly, tudi za prvoimenovanega pisca »kraj nesrečnega imena«).

⁶⁶ Maver (2004: 303) meni, da bi v posebnih primerih, ko gre za hujša kazniva dejanja in so izčrpane vse druge možnosti zbiranja dokazov, dopustili uporabo hipnoze ob upoštevanju posebnih pogojev, tj. zlasti privoljenje priče, strokovnost izvedbe, neškodljivost za zdravje, video-posnetek postopka in prisotnost odvetnika ali druge ustrezne osebe.

Literatura

1. Aleksić, Ž., in Milovanović, Z. (1990): Primena savremenih naučnih dostignuća u obezbeđivanju dokaza s gledišta dokaznih zabrana. **Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo**, l. 28, št. 3, str. 93–110.
2. Bayer, V. (1972): **Jugoslavensko krivično procesno pravo**. Zagreb, Školska knjiga.
3. Bennett-Goleman, T. (2004): **Alkimija čustev**. Ljubljana, Mladinska knjiga.
4. Čolić Sijerčić, H. (1998): Pokušaji tumačenja pravne utemeljenosti saslušanja svjedoka uz pomoć hipnoze. **Kriminalističke teme**, l. 1, št. 1, str. 94–107.
5. Dežman, Z., in Erbežnik, A. (2003): **Kazensko procesno pravo Republike Slovenije**. Ljubljana, GV Založba.
6. Feješ, I. (2002): **Savremeni kriminalitet i dokazno pravo**. Novi Sad, samozaložba.
7. Greene, E., Wilson, L., in Loftus, E. F. (1989): Impact of Hypnotic Testimony on the Jury. **Law and Human Behavior**, l. 13, št. 1, str. 61–78.
8. Ježek, F. (2006): Hipnoza in pregon kaznivih dejanj. **Pravna praksa**, l. 25, št. 28 (20. 7. 2006), str. 30–31.
9. Klein, N. (2009): **Doktrina šoka – razmah uničevalnega kapitalizma**. Ljubljana, Mladinska knjiga.
10. Kmet, S. (2008): Emocionalna (re)konstrukcija kazenskega prava – nova pravropsihološka disciplina? **Zbornik znanstvenih razprav**, l. 68, str. 151–173.
11. Kobal, M. F. (2000): **Psihopatologija za varnostno in pravno področje**. Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola.
12. Kobe, P. (1957): **Nekaj misli o ugotavljanju resnice v kazenskem postopku in o metodah za izvajanje osebnih dokazov**. Ljubljana, Kriminalistična služba.
13. Kristančič, A. (2002): **Socializacija agresije**. Ljubljana, AA Inserco.
14. Lamovec, T. (1984): **Emocije**. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
15. Mastnak, T. (2009): Uničevalen in globalen od začetka. V: **Doktrina šoka – razmah uničevalnega kapitalizma** (N. Klein). Ljubljana, Mladinska knjiga.
16. Maver, D. (1982): Hipnoza v kriminalistiki. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, l. 33, št. 2, str. 83–91.
17. Maver, D. (2004): **Kriminalistika – uvod, tehnika, taktika**. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije.
18. McNeil, J. E. Jr., Wray, J. L., Hibler, N. S., Foster, W. D., Rhyne, C. E., in Thibault, R. (1987): Hypnosis and Identi-Kit – A Study to Determine the Effect of Using Hypnosis in Conjunction with the Making of Identi-Kit Composites. **Journal of Police Science and Administration**, l. 15, št. 1, str. 63–67.
19. Mejavšek, M. (2008): **Hipnoza pri preučevanju kaznivih dejanj (specialistična naloga)**. Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola.
20. Milgram, S. (1990): **Poslušnost avtoritetu**. Beograd, Nolit.
21. Milivojević, Z. (2004a): **Ego stanja**. Novi Sad, TA Centar.
22. Milivojević, Z. (2004b): **Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija**. Novi Sad, Prometej.
23. Milivojević, Z. (2004c): **Formule ljubavi**. Novi Sad, Prometej.
24. Milovanović, Z. (1989): Prava čoveka – savremena sredstva u otkrivanju krivičnih dela i obezbeđivanju dokaza. **Bezbednost i društvena samozaštita**, l. 4, št. 7–8, str. 62–74.
25. Putnam, F. W., Helters, K., in Horowitz, L. A. (1995): Hypnotizability and Dissociativity in Sexually Abused Girls. **Child Abuse & Neglect**, l. 19, št. 5, str. 645–655.
26. Rener, L. (2007): **Kritičen pogled na uporabo kognitivnega intervjuja in hipnoze pri preiskovanju kaznivih dejanj (specialistična naloga)**. Ljubljana, Visoka policijsko-varnostna šola.
27. Rizman, R. (2009): Finančni svet je postal gospodar – »rep, ki maha s psom«. **Sobotna priloga Dela**, 11. 4. 2009, str. 4–7.
28. Spanos, N. P., Gwynn, M. I., Comer, S. L., Baltruweit, W. J., in de Groh, M. (1989): Are Hypnotically Induced Pseudomemories Resistant to Cross-Examination? **Law and Human Behavior**, l. 13, št. 3, str. 271–289.
29. Spanos, N. P., Quigley, C. A., Gwynn, M. I., Glatt, R. L., in Perlini, A. H. (1991): Hypnotic Interrogation, Pretrial Preparation and Witness Testimony During Direct and Cross-Examination. **Law and Human Behavior**, l. 15, št. 6, str. 639–653.
30. Spiegel, D., in Spiegel, H. (1987): Forensic Uses of Hypnosis. V: **Handbook of Forensic Psychology** (ur. I. B. Weiner in A. K. Hess). New York, Wiley & Sons.
31. Steblay, N. M., in Bothwell, R. K. (1994): Evidence for Hypnotically Refreshed Testimony. **Law and Human Behavior**, l. 18, št. 6, str. 635–651.
32. Tepperwein, K. (1990): **Visoka škola hipnoze – heterohipnoza, avtohipnoza, praktična pomoč svakome**. Zagreb, Prosvjeta.
33. URL: www.mp.gov.si (14. 2. 2008).
34. Vodinelič, V. (1984): Sugestija i hipnoza sa stajališta krivičnog prava, postupka i kriminalistike. **Naša zakonitost**, l. 38, št. 1, str. 33–39.
35. **Zakon o kazenskem postopku**. Uradni list RS, št. 63/94, popr. 70/94, 72/98, 6/99, 66/00, 111/01, 110/02, 56/03, 43/04, 101/05, 14/07 in 68/08.
36. Zarevski, P. (1991): Pamćenje i vjerodostojnost svjedočenja. **Penološke teme**, l. 6, št. 1–4, str. 57–77.

Hypnosis in forensic psychology in (Slovene) criminal procedure

Saša Kmet, LL.B., Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

David K. Špernjak, LLB, Post-Graduate Student of Criminal Law at the Faculty of Law, Ljubljana, Slovenia

The paper examines the phenomenon of hypnosis in relation to forensic psychology and its (non)application in (Slovene) criminal procedure, an issue which has been relatively neglected in domestic scientific literature. After dealing with this issue within the framework of the “theory of shock” of the contemporary (post)capitalist world, the paper presents basic (forensic) psychology aspects of hypnosis, (logically) starting from American experiences. On the basis of the basics of the complex knowledge of this subject, the authors focus on the status of hypnosis in Slovene positive (procedural criminal) law. They appeal to argued discussion and give the main reasons for and against the application of hypnosis in pre-trial procedure, in particular in terms of means of evidence. In their conclusion, the authors justify their views concerning the applicability of hypnosis *de lege ferenda* but on the condition that it meets the criteria of procedural safeguards. They also advocate the introduction of hypnosis in criminal investigation but, at the same time, oppose its use as a means of evidence

Key words: hypnosis, forensic psychology, criminal proceedings, criminal investigation, procedural criminal law, Slovenia

UDC: 343.13 + 591.186